

У шостій книзі поданий додатковий список репресованих уродженців нашого краю, а це майже 1250 осіб, складений не стільки на підставі опрацювання архіву УСБУ в Тернопільській області після виходу попередніх книг, починаючи з 2008 року, скільки з наукових й історично-краєзнавчих розвідок, споминів, збірників документів і матеріалів, а також книг «Реабілітовані історією» сусідніх з Тернопільщиною областей. Так, зокрема, виявляється, від середини 1944 року сотні мешканців північної частини Кременецького і Шумського районів після арешту були ув'язнені в тюрмах Рівненської області, де їм відповідно були винесені вироки. До жертв репресій віднесені також особи, серед них були і діти, вбиті під час каральних акцій НКВС (МВС) і НКДБ (МДБ) у населених пунктах Тернопільщини.

Більшу частину шостої книги займає розділ «Вихідці з Тернопільщини – жертви політичного терору в СРСР у 1921–1939 роках». Його поява зумовлена специфікою історичного розвитку краю до кінця Першої світової війни і потребою зберегти пам'ять про наших краян, які після 1920 року волею долі опинилися в Радянському Союзі і бути там репресовані до вересня 1939 року. В зазначеному переліку є біографічні довідки, деякі розлогі, про 3070 осіб. Зрозуміло, що він не повний і з виходом у світ нових книг серії «Реабілітовані історією», зокрема Київської, Одеської, Харківської та деяких інших областей, такий список буде зростати, ми дізнаємося про інших репресованих урод-

женців Тернопільщини. Нині, наприклад, знаємо, що 27 наших земляків були розстріляні у час Великого терору в сумнозвісному урочищі Сандармох далекої Карелії (Російська Федерація). Ознайомлюючись із датами репресій наших земляків, ми помічаємо підтвердження виразної тенденції: терор в СРСР інколи не припинявся, він перманентно тривав впродовж усього часу існування комуністичної влади.

Зміст цього розділу наочно показує людиноненависництво, нечувану жорстокість і бандитизм тоталітарного сталінського режиму, маніакальне нищення ним під корінь українства. Серед вбитих у цей час уродженців Тернопільського краю – відомі діячі української культури, педагоги, лікарі, правники, інженери, священники тощо. Сотні з них виборювали українську державність в рядах УГА та Армії УНР, служили в урядових структурах ЗУНР та УНР. Тож ознайомлення з їхніми іменами і короткими біографіями, а багато з них оприлюдненні вперше, є гідним увічненням пам'яті про невинні жертви комуністичного терору і відкриває можливості для дослідження їхніх життєвих доль, пошуків багато незвіданого у цій царині.

На завершення вважаємо за необхідне назвати тих, хто підготував книгу, про яку йде мова. Це працівники редакційно-видавничої групи Ж. Гановська, П. Гуцал, С. Лис, В. Маєвська, Г. Маєвська і Н. Ставицька. А випустилоу світ шосту книгу наукового видання «Реабілітовані історією. Тернопільська область» видавництво «Терно-граф».

Олександр Реєнт (м. Київ)

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
заступник директора Інституту історії України НАН України
(Київ, Україна),
E-mail: Reent.O.P@nas.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5141-7445>

Все-таки епоха мемуарів набирає сили

Відомо, що радянський режим не був зацікавлений у спогадах своїх громадян. Його минуле було малоприсмне. Більш трагічне: війни, голодомори, політичні репресії, переслідування, гоніння на інакодумців. Правдивим згадкам не було місця ні в засобах масової інформації, ні в книгах. А ті, що побачили світ, рихтувалися під політику однопартійної тоталітарної системи.

Незалежна Україна відчинила тюремні двері мемуарній літературі, і вона з'явилася в бібліотеках, книгарнях, на книжкових ринках. Її читають, бо вона приваблює єдністю документів та емоцій,

хвилює, змушує на якусь мить зануритись у життя автора. Мемуари як різновид документальної літератури втручаються в різноманітну тематику минулого, окрім того, на сучасному етапі

розвитку української державності, коли, з однієї сторони, реалізувалася певна криза в діяльності вітчизняного політикуму, а з іншого боку – світова, а особливо, європейська спільнота готові дати країні зі значним інтелектуальним та ресурсним потенціалом можливість гідно проявити себе на міжнародній арені, в національному гуманітарному просторі гостро постала потреба в детальному дослідженні питань функціонування політичної еліти, її історії та сучасного стану. Актуалізація подібних сюжетів у супроводі зі зростанням кількості публікацій, різноманітністю тематики, розширенням числа авторів, стали закономірним підтвердженням здатності українських вчених вчасно реагувати на критичні виклики сьогодення та давати виважені оцінки метаморфозам історії в умовах глобалізованого світу.

В означеному контексті особливого схвалення та підтримки заслуговує вихід друком історико-мемуарного нарису «Президенти України і колектив кафедри»¹. Автор видання – завідувач кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету, доктор історичних наук, професор, Почесний краєзнавець України Гончарук Григорій Іванович підготував понад тридцять монографій з досить різноманітної проблематики. Серед них: дослідження історії боротьби за Незалеж-

ність УПА², історії Народного руху України³, минулого політичних діячів України (від міських голів⁴ до Президентів⁵), історії Одеси та Одещини⁶ тощо.

Проте, не так давно Григорій Іванович звернувся до мемуаристики, яка до того майже не була присутня серед написаних ним книжок (за винятком праці «Афганістан, прости» 1992 р.⁷, присвяченої роботі вченого у 1987-1988 рр. на посаді радника ректора Кабульського університету). Як наслідок впродовж 2015-2019 рр. вийшло 7 видань Г. Гончарука під загальною назвою «Мемуари професора»⁸, що знайшли численні позитивні відгуки в пресі. Значна частина вказаних мемуарів була присвячена тривалому (понад 37 років) перебуванню Григорія Івановича на посаді завідувача вищеназваної кафедри.

Рецензована праця (восьма в серії «Мемуари професора»), як і попередні сім, написана на межі мемуаристики та наукового історичного дослідження й також висвітлює один із аспектів багатовекторної діяльності вчених-україністів Одеського національного політехнічного університету. Зокрема, головним акцентом даного дослідження можна вважати аналіз співпраці колективу кафедри, втіленої в низці тематичних дисертаційних досліджень, монографій, статей тощо та президентів України і підвладних їм урядових структур, представленої у формі підтримки та допомоги в

¹ Гончарук Г.І. Президенти України і колектив кафедри. Одеса: Прес-кур'єр, 2020. 216 с. (Серія «Мемуари професора». Кн. 8).

² Гончарук Г.І., Нагайцев О.Ю. Українська Повстанська Армія в літературі та документах: Монографія. Одеса: Астропринт, 2001. 180 с.; Гончарук, Г.І. Нацистские документы об УПА: Разнотчение. Одесса: Астропринт, 2003. 216 с.; Гончарук Г.І. Украинские повстанцы в советских литературе и документах 1944-1953 годов. Одесса: Астропринт, 2004. 344 с.; Гончарук Г.І. Расправа: (украинское повстанчество в советских документах 1954-1964 годов): в 2 ч. Одесса: Астропринт, 2006. Ч. 2. 392 с.

³ Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. 1-е вид. Одеса: Астропринт, 1997. 380 с.; Гончарук Г.І. Народний рух України: Історія: 1989-1996 рр. Вид. 2-е, доповнене. Одеса: Астропринт, 2014. 336 с.

⁴ Гончарук Г.І. Атакованный за призвание: О деятельности одесского городского головы Руслана Боделана с августа 2001 по июнь 2003 года. Одесса: Астропринт, 2003. 240 с.

⁵ Гончарук Г.І. Президент і Одеса (1994-2001). 1-ше вид. Одеса: Астропринт, 2001. 236 с., 12 арк.: фот.

⁶ Гончарук Г.І. Комінтернівське: історія і сучасність (1802-2002): науково-популярний нарис. Одеса: Астропринт, 2002. 224 с.

⁷ Гончарук Г.І. Афганістан, прости: Исследование пережитого. Москва, Одесса: Реклама, 1992. 176 с.; ил.

⁸ Гончарук Г.І. Мемуари професора. Книга перша. Зберегти і знайти себе. Одеса: Політехперіодика, 2015. 188 с.; Гончарук Г.І. Мемуари професора. Книга друга. Сутички з університетською елітою. Одеса: Бахва, 2016. 152 с.; Гончарук Г.І. Мемуари професора. Книга третя. Доленосний політехнічний. Одеса: Астропринт, 2016. 156 с.; Гончарук Г.І. Мемуари професора. Книга четверта. Випробування посадою. Одеса: Астропринт, 2016. 152 с.; Гончарук Г. Мемуары профессора. Книга пятая. Внеочередная. Написано в Кабуле и Одессе. Одесса: Экология, 2018. 208 с.; Гончарук Г.І. Мемуари професора. Кн. 6: Історія України кличе на лінію вогню. Одеса: Екологія, 2018. 136 с.; Гончарук Г.І. Мемуари професора. Книга сьома: 3 роки з 82. Одеса: Екологія, 2019. 156 с.

проведенні кафедральних наукових конференцій. Надзвичайно важливим, враховуючи сучасний стан недовіри українського суспільства до політичних інститутів та влади загалом, є авторська концепція, що закликає «громадян України одночасно із критикою виховувати в собі почуття пошани до своїх президентів»⁹.

Структурно монографія «Президенти України і колектив кафедри» складається з глави «Колектив кафедри» та 4 предметних розділів – «Леонід Кравчук – наймудріший з комуністів і серед рухівців»; «Леонід Кучма: Україна – не Росія»; «Президент Віктор Ющенко: до сліз українця»; «Петро Порошенко: невикористаний шанс України». Структуру видання органічно доповнюють документи, листування та ілюстративні додатки з особового архіву Г. Гончарука. У якості позитивної риси монографії слід також вказати включення до розділів «Леонід Кучма: Україна – не Росія»; «Президент Віктор Ющенко: до сліз українця» уривків з наукових напрацювань дисертантів кафедри – Вітряка М.М. та Рутського В.А., що символізує, на нашу думку, об'єднання зусиль членів одного академічного цеху та наукової школи, спрямованих на всебічне осягнення досліджуваної проблеми.

У викладі матеріалу автор мемуарів намагався називати речі своїми іменами: як у випадках, коли описувалися дії з боку колективу кафедри, так і у випадках, коли оцінювалася державницька та урядова діяльність президентів. При цьому, в тексті монографії відсутні будь-які натяки на обмовлення або надмірну політизованість поглядів Г. Гончарука. На противагу, прослідковується прагнення дослідника до об'єктивного, правдивого висвітлення реалій співробітництва кафедри та очільників держави. Це ж стосується і фрагментів видання, в яких розглянуто перетин особистих інтересів Григорія Івановича та президентів України. Наведемо цитату з книги Г. Гончарука «Президент і Одеса (1994-2001)» (Одеса, 2001) продубльовану автором у рецензованому дослідженні: «Столичні

політологи, історики, політики, очевидно, обуряться, мовляв, периферійний вчений взявся захищати Президента, не маючи ні достатньої документальної бази, ні уявлення про життя в коридорах влади, не відаючи про стосунки столичного політичного істеблішменту, ні про темні пружини, що рухають невидимі важелі влади й темні сили опозиції. Це правда. Автор цих рядків не політик. А Одеса – не Київ. тому й хочеться висловитися від імені пересічного одесита, який належить не до тих громадян, що кинулись на заклик опозиції виступити проти Президента, а до тих поміркованих, які більше дбають про долю України і не довіряють тим, хто хоче її обезглавити»¹⁰.

Зважаючи на складність проблематики дослідження та її незаперечну новизну в плані першої спроби поєднання владних – Президенти та наукових – кафедра історії України Одеського національного політехнічного університету, інституцій, приходимо до висновку, що певні тези та положення, представлені Г. Гончаруком в книзі «Президенти України і колектив кафедри», носять дискусійний характер та можуть бути оцінені достатньо критично. Подібне враження обумовлено, в першу чергу, тим, що автор мемуарів намагався вибудувати нове бачення теми та представити власну пояснювальну модель до нього. Впевнені, що видання загалом викличе жвавий інтерес не лише у фахівців-істориків, політологів, соціологів, а й зацікавить широку читачку аудиторію. Книга доступна для ознайомлення та завантаження за посиланням на електронний депозитарій Науково-технічної бібліотеки Одеського національного політехнічного університету¹¹.

Не випадково київське видавництво готує друге видання названої книги, у якій акордом звучать пропозиції автора: створити Свято-історичний пантеон князів, українських гетьманів і президентів України, а також на державному рівні запровадити День пам'яті князів, українських гетьманів і президентів України.

⁹ Гончарук Г.І. «Президенти України і колектив кафедри»... С.211-212.

¹⁰ Там само. С.90-91.

¹¹ Гончарук Г.І. Президенти України і колектив кафедри. Одеса: Прес-кур'єр, 2020. 216 с. (Серія «Мемуари професора», кн. 8). URL <http://dspace.opu.ua/jspui/handle/123456789/10966>